

Ustanova ženidbe u spisima latinskih crkvenih pisaca prije svetog Augustina

Stanislav KOS*

Sažetak

Tertulijan je jedan od najplodnijih kršćanskih pisaca latinskoga jezika u drugom i trećem stoljeću. U njegovim djelima očito se vidi razvitak njegova procjenjivanja ženidbe od pravovjernog prema dvojbenom. Poslije njega posebno se ističe pisac nazvan Ambrosiaster. U ovoj obradi uključeni su spisi ostalih crkvenih pisaca latinskoga jezika. Izostavljeni su samo sveti Ambrozije i sv. Jeronim koji su već prije zasebno obrađeni.

1. Latinski crkveni pisci prije Nicejskog sabora

1.1. Tertulijan

Kvintus Septimius Tertullianus Florens rođen je oko 160. godine u Kartagi. U mladosti je stekao temeljitu pravnu naobrazbu i u Rimu bio cijenjen kao odvjetnik. Kršćansku je vjeru prigrlio oko godine 193. i posvetio joj svoju pravnu, književnu i filozofsku kulturu. Oko godine 206. njegovoj se gorljivosti pridružilo prosvjećenje (iluminizam) kojim se je približio montanizmu, čija je pretjerana strogost odgovarala Tertulijanovim vjerskim nagnućima.¹ Godine 213. počeo je napadati Katoličku crkvu kao psihičku.² Napokon je osnovao svoju vlastitu zajednicu, tertulijaniste, koja je opstojala još u vrijeme svetog Augustina.³ Umro je vjerojatno nešto poslije 223. godine.⁴

Tertulijan se u svojim spisima prigodno se svraća na pitanja ženidbenog područja, a u tri djela ova su pitanja glavni predmet obrade. Dva spisa 'Ad uxorem'

* Dr. sc. Stanislav Kos, Teološki studij Družbe Isusove (afiliran Teološkom fakultetu Papinskog sveučilišta Gregoriana u Rimu), Zagreb.

1 Usp. Dr. K. A. Heinrich KELLNER, *Tertullians private und katechetische Schriften*, u *Bibliothek der Kirchenväter, Tertullians ausgewählte Schriften ins Deutsche übersetzt*, I. Band, Kempten und München, 1912, Allgemeine Einleitung, str. XXX–XLVI.

2 Psihici (psichikoí) su priprosti kršćani, koji ne mogu steći savršeno znanje; ipak se po nesavršenom znanju nesavršeno spašavaju, dobivajući niži stupanj blaženstva.

3 Usp. Praedestinatus, gl. 83, ML 55. — Usp. Dr. K. A. H. KELLER, str. XLIII.

4 Usp. Jean STEINMANN, *Tertullien*, Lyon 1967, str. 23. 311. 289–290; Johannes QUASTEN, *Patrología* (španjolsko izdanje) vol. I, Madrid 19682, str. 546–549.

(Ženi) napisao je između 200. i 206. godine. Nakon toga, između 206. i 213. godine napisao je djelo 'De exhortatione castitatis' (Pobudnica na čistoću). Kroz to vrijeme svojega života podliježe jačem utjecaju montanističke pretjerane strogosti. Poslije godine 213. izdao je spis 'De monogamia' (Jednoženstvo) u kojem drugu ženidbu izjednačuje s preljubom i zabacuje ju.⁵

1.1.1. Pojam i opis ženidbe

Tertulijan za ženidbu upotrebljava razne nazive: *matrimonium*, *coniugium*, *connubium*, *nuptiae*. Da bi ženidba bila zakonita i savršena, prema Tertulijanu, traže se: privola, Božji zahvat i tjelesno sjedinjenje (*copula*). »Ženidba je kada Bog spaja dvoje u jedno tijelo, ili je zapečatio spajanje onih koji su se spojili u jedno tijelo.«⁶

Ovim se riječima, kako izgleda, naznačuju dva načina kojima Bog vrši zakonito spajanje muške i ženske osobe. Prvi način pripada onima dvoma, koji kao kršćani sklapaju ženidbu. Drugi način pripada onim dvoma, koji su sklopili ženidbu dok su bili u poganstvu. Njihovu ženidbu, kada se krste, Bog potvrđuje.

Pretpostavlja se da se ženidba sklapa sukladno s Božjim zakonima. Takvu ženidbu Crkva veže (*conciat*), Otac potvrđuje (*rato habet*).⁷ Za zakonitost takve ženidbe nije potreban ženidbeni ugovor (*tabulae nuptiales*).⁸ Ženidba započinje privolom (*consensus*), činom volje.⁹ A Mojsije je odredio da onaj koji je nasilno s mladom djevicom koja nije zaručena (*ex compressione*) općio, ne može je otpustiti dok je živ (Usp. Pnz 22, 28–29). Ako će se održati nasilna ženidba, koliko li više dragovoljno sklopljena.¹⁰

1.1.2. Dostojanstvo ženidbe

Bog je utemeljitelj ženidbe. Bog Stvoritelj, koji je ženu uzeo iz muškarca, dva je tijela uzeta iz iste zajedničke tvari ponovno u sebi zglobio sklapanjem ženidbe.¹¹ Bog je združio (*miscuit*) mušku i žensku osobu;¹² zbog toga se ženidba naziva Stvoriteljevim djelom,¹³ učinak Božje dobrote.¹⁴ Bog spaja pojedine ženidbe, a to se već vidi iz samoga opisa ženidbe;¹⁵ blagoslovio je ženidbu,¹⁶ zbog toga je ženid-

5 Usp. Isti, tamo, str. 600–603.

6 TERTULLIANUS, *De monogamia*, br. (broj) 9, r. (redak) 4, *Corpus Christianorum. Series Latina*, Turnhout et Paris 1953 i dalje (CCL), izd. E. DEKKERS, CCL 2, (1954), 1241.

7 Usp. Isti, *Ad uxorem*, br. 8, r. 6, izd. A. KROYMANN, (1954), knj. (knjiga) 2, CCL 1, 393.

8 Usp. Isti, tamo, br. 3, r. 1, str. 387.

9 Usp. Isti, *De monog.*, br. 10, r. 7, CCL 2, 1243.

10 Usp. Isti, *Adversus Marcionem*, izd. A. KROYMANN, 1954, knj. 4, br. 34, rr. 6–7, CCL 1, 636.

11 Usp. Isti, *Ad uxorem*, knj. 1, br. 3, r. 1, str. 375. »Deus Creator, qui feminam de masculino mutuatus duo corpora ex eiusdem materiae consortio sumpta rursus in se matrimonii compactione compedit.«

12 Usp. Isti, *Adv. Marc.*, knj. 1, br. 29, r. 8, str. 474.

13 Usp. Isti, tamo, knj. 4, br. 29, r. 6, str. 625; knj. 5, br. 15, str. 709; br. 18, rr. 8–10, str. 719.

14 Usp. Isti, tamo, knj. 2, br. 4, rr. 4–5, str. 478–479.

15 Usp. Isti, *De monog.*, br. 9, rr. 4, 6, CCL 2, 1241–1242.

16 Usp. Isti, *Ad uxorem*, knj. 1, br. 2, r. 1, CCL 1, 374.

ba blagoslovljen stalež pred Bogom,¹⁷ potvrđen od Boga,¹⁸ Bogu drag i mio (acceptus)¹⁹ i očividno je da je dopuštena.²⁰ Bog sam je u nekom smislu uzorni uzrok ženidbe (causa exemplaris) jer je nas učinio svojom djecom (Usp. Iz 58, 7);²¹ njegovo je ime Zaručnik.²² Krist se brine za ženidbu.²³

Ženidba je jedno dobro. Ženidba se naziva »pravi plod prirode«;²⁴ a čin kojim se muž i žena spajaju naziva se »uobičajeno vršenje dužnosti muške i ženske osobe«.²⁵ Ženidba je skladno sjedinjenje (unio harmonica), sveza ljubavi (vinculum dilectionis), bračni jaram vjernika jedne nade, jedne žudnje, jedne stege, iste pokornosti (servitutis).²⁶

Tertulijan svoju suprugu naziva »predraga u Gospodinu družica«.²⁷ Ženidba se dobrima tijela klanja Bogu,²⁸ a u jednoženstvu postiže svoj treći stupanj posvećenja.²⁹ Djevičanstvo ima prednost pred ženidbom ne kao dobro pred zlim, nego kao bolje pred dobrim.³⁰ Ženidba svakome omogućuje da se časno služi svojim prirodnim oruđem (ut vas suum in honore tractet).³¹ Suzdržljivost (continentia) i stidljivost (pudor) poštuju ženidbu.³²

Kršćanske ženidbe ističu se svojom besprijejkornošću (discretionem eminent)³³ i nazivaju se druga čistoća (altera pudicitia).³⁴ Krist neće da ženidbu imamo s ljugom, zato dopušta razdvoj (divortium).³⁵ Tertulijan krepko brani ženidbu kad je Marcion neprijateljski optužuje nazivajući je gnjusobom, pobijajući tako Stvoritelja.³⁶

Ženidba se slaže s nastojanjem oko svetosti života jer pruža mnogo prigoda za vježbanje kršćanskih kreposti. Dobro uređena ženidba isključuje pohotljivost (libido). »Ni pogani nisu pohotljivost pripisivali ženidbi, nego izvanrednim i nepri-

17 Usp. Isti, De anima, br. 27, r. 4, izd. J. H. WASZINK, CCL 2 (1954), 823.

18 Usp. Isti, Ad uxor., knj. 2, r. 6, CCL 1, 393.

19 Usp. Isti, Adv. Marc., knj. 1, br. 24, r. 4, str. 467.

20 Usp. Isti, Ad uxor., knj. 1, br. 2, r. 1, CCL 1, 374.

21 Usp. Isti, Adv. Marc., knj. 4, br. 17, rr. 4–5, str. 586.

22 Usp. Isti, tamo, br. 11, r. 8, str. 567.

23 Usp. Isti, Ad uxor., knj. 1, br. 3, r. 1, str. 375. »Nuptiae Christum prospectorem habent«.

24 »Iusta frux naturae«. Isti, De pudicitia, br. 16, r. 12, izd. E. DEKKERS, CCL 2 (1954), 1313.

25 »Sollemne sexuum officium«. Isti, De anima, br. 27, r. 4, str. 823.

26 Usp. Isti, ad uxor., knj. 2, br. 8, rr. 7–8, CCL 1, 393–394.

27 »Dillectissima in Domino conserva«. Isti, tamo br. 1, str. 383.

28 »Coniugium de bonis carnis Deo adulatur«. Usp. Isti, De resurrectione carnis, br. 8, rr. 3–4, izd. A. KROYMANN, (1954), CCL 2, 931.

29 Usp. Isti, De exhortatione castitatis, br. 1, rr. 3–4, str. 1015–1016.

30 Usp. Isti, Adv. Marc., knj. 1, br. 29, r. 2, CCL 1, 473.

31 Usp. Isti, tamo, knj. 5, br. 15, r. 3, str. 709.

32 Usp. Isti, De monog., br. 1, r. 2, CCL 2, 1229.

33 Usp. Isti, Apologeticum, izd. E. DEKKERS, 1954, br. 39, rr. 11–12, CCL 1, 151.

34 Usp. Isti, De virginibus velandis, izd. E. DEKKERS, 1954, br. 17, r. 1, CCL 2, 1225.

35 Usp. Isti, Adv. Marc., knj. 4, br. 34, r. 7, CCL 1, 636.

36 Usp. Isti, tamo, knj. 1, br. 29, r. 2, str. 473.

rodnim i nakaznim oblicima razuzdanosti.«³⁷ Primjer proročice Ane čiju svetost naviješta Evandjelje, a koja je djetesce Gospodina prepoznala i mnogo o njemu govorila onima koji su očekivali otkupljenje Izraela, pokazuje kako nitko ne može shvatiti Krista bolje od onih koji su jednom oženjeni i koji češće poste.³⁸ Kad ne bi bilo ženidbe, ne bi bilo nikakve svetosti.³⁹ Apostol kaže da se iz posvećenja muškog i ženskog spola rađaju sveci, i to iz sposobnosti sjemena i iz stege ženidbene ustanove.⁴⁰

Dobro sklopljena ženidba sretna je. Tertulijan joj izriče hlavospjev: »Kojim riječima da izrekemo sreću one ženidbe koju Crkva veže (concliat) i žrtva potvrđuje, a blagoslov zapečaćuje, anđeli naviještaju i Otac na nju pristaje? Ni na zemlji se djeca propisno i pravno ne žene ni udaju bez pristanka otaca. Kakvog li ženidbenog (ljubavnog) jarma dvoje vjernika jedne nade, jedne žudnje, jedne stege, iste pokornosti (servitutis)! Oboje su braća, oboje sudruzi; nikakve razdvojenosti duha i tijela, nego uistinu dvoje u jednom tijelu. Gdje je jedno tijelo, jedan je i duh; zajedno mole, zajedno se zabavljaju, zajedno poste, jedan drugoga poučavaju, sokole i podržavaju. Oboje su zajedno u Božjoj Crkvi, zajedno na Božjoj gozbi, u tjeskobama, u progonima, u miru. Nijedan se ne skriva pred drugim ni ne izbjegava ga, nijedan nije drugome težak. Bolesnoga slobodno pohađa, potrebnoga uzdržava. Milostinja se daje bez razmetanja, žrtve bez sitničarenja, svagdašnja marljivost bez smetnje, neskriveno pravljenje znaka križa, ne mlako čestitanje, ne nijemo blagoslivljanje. Među dvoje njih odjekuju psalmi i himni i uzajamno se izazivaju tko će bolje pjevati svojem Gospodinu. Kad to Krist vidi i čuje, raduje se. Ovakvima šalje svoj mir. Gdje su dvojica, ondje je i on; a gdje je on, ondje nema pristupa Zlome.«⁴¹ Svaki je suprug nadzornik i čuvar čistoće.⁴² Nijedna supruga nije ružna svom mužu, dovoljno mu se je svidjela kada ju je izabrao, bilo zbog čudorednosti bilo zbog lika i nepotrebno joj se je resiti kao da traži muža.⁴³ Tertulijan se sjeća starodrevnih vremena u kojima je čudoređe čuvalo ženidbe u sreći.⁴⁴

Po volji Božjoj ženidba je ustanovljena kao jedna jedina. Tertulijan se mnogo trudi da dokaže ovu oznaku ženidbe. Sve ono pozitivno što kaže o ženidbi vrijedi o jednoj jedinoj ženidbi. Monogamija (jednobračnost) u njegovu poimanju isključuje ne samo pravu istovremenu poligamiju (višebračnost), nego kao što već uče pisci stariji od njega, također susljednu višebračnost; isključuje dakle drugu, treću i svaku daljnju ženidbu. Razlozi kojima dokazuje svoju tvrdnju jesu ovi:

37 Isti, tamo, knj. 5, br. 15, r. 3, str. 709.

38 Usp. Isti, *De ieiunio adversus psychicos*, br. 1. r. 1, izd. A. REIFFERSCHIED — G. WISSOVA, CCL 2 (1954), 1264–1265.

39 Usp. Isti, *Adv. Marc.*, knj. 1, br. 29, r. 5, CCL 1, 474.

40 Usp. Isti, *De anima*, br. 39, r. 3, CCL 2, 842.

41 Isti, *Ad uxor.*, knj. 2, br. 8, rr. 6–9, CCL 1, 393–394

42 Usp. Isti, *De cultu feminarum*, gl. 4, br. 2, izd. MARIE TURCAN, SCh 173, (1971), 108.

43 Usp. Isti, tamo, br. 1.

44 Usp. Isti, *Apologeticum*, br. 6, r. 6, CCL 1, 97.

Bog je samo jedno spajanje muža i žene izmislio, blagoslovio i dopustio,⁴⁵ to znači, dopustio je da se samo dvoje združe u jedno tijelo, a ne troje ni četvero.⁴⁶

Obnova drugog ljudskog roda poslije potopa učinjena je po jednobračnoj majci.⁴⁷

Abraham, kad je bio pozvan i kad je povjerovao, bio je jednobračan, a nakon obrezanja dvoženja.⁴⁸

Krist Gospodin je riječima i primjerima naučavao jednobračnost: kad je Samarijanki zanijekao muža te tako pokazao da je prekobrojni muž preljubnik; kada je u objavi svoje slave između tolikih svetaca i proroka htio imati uza se Mojsija jednobračnika i Iliju neoženjenog; kada je jedan put samo na jednoj svadbi blagovao, iako su se mnogi ženili i udavali.⁴⁹

Sjedinjenje Krista s Crkvom, koje se naznačuje ženidbenim sjedinjenjem, potvrđuje zakon jednobračnosti. Jedan je naime Krist i jedna njegova Crkva. Smatramo da smo potekli iz jedne ženidbe, tjelesno u Adamu i duhovno u Kristu. Ovih dvaju rođenja jedan je propis jednobračnosti.⁵⁰

Tertulijan primjećuje da jednobračnost treba tako shvatiti da se ne broje kao muževi i žene oni koji su to bili prije krštenja, jer se računa da od vjere počinje naš kršćanski život.⁵¹ Da učvrsti svoju tvrdnju, navodi također primjere iz svjetovne povijesti.⁵²

1.1.3. Svrhe ženidbe

Ženidba i stvaranje i rađanje djece. Svrha Boga ustanovitelja ženidbe

Bog je blagoslovio povezivanje muža i žene koje je zamišljeno kao rasadnik ljudskoga roda, da se napuči i izgradi svijet.⁵³

Svrha ustanove ženidbe. Ženidba je sav razlog za djecu,⁵⁴ potomstvo je plod ženidbe.⁵⁵

Svrha onih koji sklapaju ženidbu i potreba ove svrhe. Tertulijan ženidbu promatra u svjetlu čovjekove eshatološke opstojnosti. Njegovo razmišljanje može se ovako izraziti: ženidba se može dostojno sklopiti samo radi stvaranja i rađanja djece. No vjeran kršćanin nema nikakve potrebe za ovim jer stvaranje i rađanje djece je navezivanje na ovaj svijet i odvrćanje pozornosti od budućeg života. Naš pravi život je onaj koji iščekujemo i za koji se moramo pripremiti. Najbolja priprava je

45 Usp. Isti, *Ad uxor.*, knj. 1, br. 2, r. 1, str. 374.

46 Usp. Isti, *De exhort. cast.*, br. 5, CCL 2, 1022.

47 Usp. Isti, *De monog.*, br. 5, r. 5, str. 1233–1234.

48 Usp. Isti, tamo, brr. 6–7, str. 1235–1240.

49 Usp. Isti, tamo, br. 8, r. 7, str. 1240.

50 Usp. *De exhort. cast.* br. 5, rr. 3–4, str. 1022–1023.

51 Usp. Isti, *De monog.*, br. 11, r. 9, str. 1245.

52 Usp. Isti, tamo, br. 17, str. 1252–1253; *De exhort. cast.*, br. 13, rr. 1–3, str. 1033–1035.

53 Usp. Isti, *Ad uxor.*, knj. 1, br. 2, r. 1, CCL 1, 374.

54 Usp. Isti, *Adv. Marc.*, knj. 4, br. 23, r. 7, str. 606; knj. 1, br. 29, r. 7, str. 474.

55 Usp. Isti, *Adv. Marc.*, knj. 4, br. 23, rr. 7–8, str. 606; br. 34, r. 5, str. 636.

služenje Bogu, kojemu moramo prinijeti svu svoju slobodu. Briga za djecu smanjuje ovu dragocjenu slobodu.⁵⁶

Tertulijan ističe da s obzirom na ženidbu postoji velika razlika između Staroga i Novoga saveza. U Starom savezu ima veću važnost prvi Božji glas: »Plodite se i množite« (Post 1, 28). Novi Zakon uzdiže čovjeka u viši djelokrug (sferu) i vjernicima nameće zadaće višega stupnja. Taj viši stupanj sastoji se u tome da ostavivši zemaljske želje, težimo za nebeskim stvarnostima koje vječno ostaju. Zato je u Novom savezu nadošao drugi Božji glas: »Vrijeme je kratko. Odsele i koji imaju žene, neka budu kao da ih nemaju« (1 Kor 7, 29).⁵⁷ Iz ovoga se vidi najtješnja povezanost između ženidbe i stvaranja i rađanja djece.

Ženidba i požuda

Tertulijan priznaje doduše i drugu svrhu ženidbe, ustuk požudi, ali s nekim negodovanjem i gađenjem, te kako izgleda, samo iz obzira prema svetom Pavlu koga cijeni i želi u svemu slijediti. On vjeruje Apostolu i nastoji shvatiti njegovu popustljivost. No ipak, ne zanima ga popustljivost, nego istražuje Apostolovu volju. Apostol poziva supružnike na uzvratanje ženidbenog duga, ali to čini protiv svoje volje, da spriječi bludnost.⁵⁸ No jedna ženidba dovoljan je ustuk požudi.⁵⁹

U opisu propisno sklopljene i sretne ženidbe Tertulijan govori i o sjedinjenju tjelesa bez obzira na požudu. Hvalama obasiplje uzdignutu ženidbu očišćenu od požude, a ne govori o služenju ženidbom samo zbog pohote, jer kad bi ova bila dopuštena, ženidba bi bila posve obescijenjena.⁶⁰

1.1.4. Ženidba u pravnom djelokrugu

Ženidba je uređenje koje se sređuje i opisuje pravilima⁶¹ i častan je stalež.⁶² Sama ženidba je zakon,⁶³ koji sadrži sve zapovijedi prema kojima se ravna kršćanska ženidba.⁶⁴ Napose jednost (unicitas) jest zakon ženidbe.⁶⁵

Božanski zakoni brinu se za čvrstoću ženidbe zabranom otpuštanja ženidbenog druga, i ako netko iz opravdana razloga, zbog kojega je dopušteno otpustiti, otpusti suprugu, ipak se takvome nije dopušteno ponovno ženiti.⁶⁶

56 Usp. Isti, *Ad uxor.*, knj. 1, br. 5, rr. 1–2, str. 378–379; *De exhort. cast.*, br. 9, CCL 2, 1028–1029; br. 12, str. 1032–1033; *De monog.*, br. 16, rr. 4–5, str. 1251–1252.

57 Usp. Isti, *De exhort. cast.*, br. 6, rr. 1–3, str. 1023–1024.

58 Usp. Isti, *De pudicitia*, br. 16, rr. 13–14, str. 1313.

59 Usp. Isti, *Ad uxor.*, knj. 1, br. 5, CCL 1, 379.

60 Usp. Isti, tamo, br. 3, rr. 2–3, str. 375.

61 Usp. Isti, *Adv. Marc.*, knj. 1, br. 29, r. 4, str. 473.

62 Usp. Isti, *De anima*, br. 27, r. 4, CCL 2, 823.

63 Usp. Isti, *De monog.*, br. 1, r. 2, str. 1229.

64 Usp. Isti, tamo.

65 Usp. Isti, *De exhort. cast.*, br. 5, rr. 1–2, str. 1022.

66 Usp. Isti, *De monog.*, br. 9, rr. 7–8, str. 1242; *Adv. Marc.*, knj. 4, br. 34, rr. 6–7, CCL 1, 636; knj. 5, br. 7, r. 6, str. 683.

Sveti Pavao donosi zakon o drugoj ženidbi zapovijedajući da se ta ženidba mora sklopiti 'u Gospodinu' i time zaštićuje Stvoriteljev zakon koji zabranjuje sve tuđe ženidbe (*allophylorum nuptias ubique prohibentis*).⁶⁷

Ženidba je podložna sudu Crkve tako da se potajna spajanja, to jest ona koja nisu prije učinjena pred Crkvom, izvrgavaju pogibelji da će se prosuđivati kao preljub ili bludništvo.⁶⁸

I nekršćanska se ženidba ravna nekim zakonima, zbog kojih se, ako se ne obdržavaju, mladenci ne žene i ne udaju ni propisno ni zakonito.⁶⁹ No ovi zakoni u ženidbi kršćana ipak uzmiču pred Božjim zakonima.⁷⁰

Ženidba blažene Marije Majke Krista Gospodina.

U svom spisu 'Apologeticum' Tertulijan piše da se blažena Marija nije udala, da nije sklopila ženidbu.⁷¹

U knjizi 'De carne Christi' piše da se ženidba sastoji u gubitku djevičanstva po zakonitom činu. Zbog slučaja blažene Marije Majke Kristove pisac razlikuje dvovrnsni gubitak djevičanstva: jedan se zbiva po tjelesnom spajanju sa zakonitim mužem, a drugi se zbiva po zakonitom rađanju. Kod Kristove Majke ovaj gubitak biva po zakonitom rađanju.⁷² Stoga je Marija »djevica s obzirom na muža, a nije djevica s obzirom na rađanje... iako je kao djevica začela, u svojem se je porađanju udala«. ⁷³ U knjizi 'De monogamia' piše da se je Kristova Majka nakon rađanja udala.⁷⁴

1.1.5. Ženidba i više vrednote

Ženidba i djevičanstvo. Tertulijan postojano daje prednost suzdržljivosti i djevičanstvu pred ženidbom. Ženidba je dobro, ali suzdržljivost i djevičanstvo su veća dobra.⁷⁵

Tko se odriče ženidbe iz prave ljubavi prema čistoći, lakše nadvladava životne teškoće te ih okreće u svoju korist i revniji je u služenju Bogu.⁷⁶

Ženidba kao znamen sjedinjenja Krista s Crkvom.⁷⁷ Ženidba Krista s Crkvom je duhovna i jednobračna; jedan je naime Krist i jedna njegova Crkva.⁷⁸

67 Usp. Isti, *Ad uxor.*, knj. 2, br. 1, rr. 3–4, str. 384.

68 Usp. Isti, *De pudic.*, br. 4, rr. 4–5, CCL 2, 1287.

69 Usp. Isti, *Ad uxor.*, knj. 2, br. 8, rr. 6–7, CCL 1, 393–394.

70 Usp. Isti, tamo, br. 3, r. 1, str. 387.

71 Usp. Isti, *Apologeticum*, br. 21, r. 9, str. 124.

72 Usp. Isti, *De carne Christi*, br. 23, rr. 3–5, izd. A. KROYMANN, CCL 2, (1954), 914–915.

73 Isti, tamo, r. 2, str. 914. »Virgo quantum a viro, non virgo quantum a partu... et si virgo concepit in partu suo nupsit«.

74 Usp. Isti, *De monog.*, br. 8, r. 2, str. 1239.

75 Usp. Isti, *Adv. Marc.*, knj. 1, br. 29, r. 2, CCL 1, 473.

76 Usp. Isti, *De exhort. cast.*, br. 12, r. 3, CCL 2, 1032.

77 Usp. Isti, *Adv. Marc.*, knj. 5, br. 18, rr. 8–10, CCL 1, 719; *De anima*, br. 21, r. 1–2, CCL 2, 813.

78 Usp. Isti, *De exhort. cast.*, br. 5, r. 3, str. 1022; *De monog.*, br. 5, rr. 5–7, str. 1235.

Ženidba je također znamen zavjetovanja djevičanstva. Djevica se je udala za Krista.⁷⁹

Udovica koja se odriče nove ženidbe, želi se udati za Boga.⁸⁰

Duša u krštenju sklapa ženidbu s duhom.⁸¹

Božji sinovi zaljubivši se u ljudske kćeri, odbacili su nebo i sklopiše tjelesnu ženidbu.⁸²

1.1.6. Ženidbene sjene

Ženidba promatrana u eshatološkoj perspektivi

U Tertulijanovu razmišljanju eshatološka važnost ljudskog života kao da je neprekidno nazočna i vrši prevladavajući utjecaj na procjenjivanje stvari. S obzirom na ženidbu ovakvo gledanje kao da nameću Gospodinove riječi: 'Jao trudnicama i dojiljama' (Mt 24, 19; Mk 13, 17; Lk 21, 23). Ove riječi govore o smetnjama koje nastaju od djece u one dane grozota pustoši, a djeca se pribrajaju ženidbi.⁸³

Ovakvo gledanje nameću i riječi sv. Pavla: »Vrijeme je kratko. Odsele i koji imaju žene, neka budu kao da ih nemaju« (1 Kor 7, 29). Apostol poziva kršćane da se ne služe onim (ženidbom),⁸⁴ a što bi dolikovalo da se i ukine.⁸⁵

Ženidba nije potrebna zbog potomstva jer kršćani ovdje na zemlji nemaju sutrašnjice, sami su sebe razbaštinili u svijetu da spremnije i hitrije pohrle Gospodinu.⁸⁶

Nezgode i tegobe koje izlaze iz ženidbenih prava i obveza. Ženidbeni dug zarobljuje supruge⁸⁷ i sprječava neprekidnu molitvu. Iz služenja ženidbom nastaje zamračenje pameti, koje odvraća Duha Svetoga⁸⁸ i misli supruga odvraća od Boga.⁸⁹

Ženidba je srodna sa silovanjem, oskvrnjenjem, jer u njoj se nalazi ono što i u silovanju. Netko naime postaje suprug po istom onom po čem postaje i preljubnik, to jest po gledanju žene i željom za ženom (Usp. Mt 5, 28). Zakoni čine razliku između ženidbe i silovanja prema tom što razlikuju ono što je dopušteno od onoga što je nedopušteno, ne gledajući na sadržaj same stvari. I u ženidbi i u silovanju ili preljubu vrši se miješanje tjelesa, to jest ono što je zabranjeno požudno željeti Go-

79 Usp. Isti, De oratione, br. 22, r. 9, ed. G. F. DIERCKS, CCL 1, 271; De resur. carnis, br. 61, r. 6, CCL 2, 1010.

80 Usp. Isti, Ad uxor., knj. 1, br. 4, r. 4, CCL 1, 377.

81 Usp. Isti, De anima, br. 41, r. 4, CCL 2, 844.

82 Usp. Isti, De habitu muliebri, gl. 4, br. 1, izd. MARIE TURCAN, SCh 173, (1971), 62.

83 Usp. Isti, Ad uxor., knj. 1, br. 5, r. 2, CCL 1, 379.

84 Usp. Isti, tamo, r. 4, str. 379.

85 Usp. Isti, De monog., br. 3, r. 10, CCL 2, 1232.

86 Usp. Isti, De exhort. cast., br. 12, r. 3, str. 1032; De monog., br. 16, r. 4, str. 1251.

87 Usp. Isti, Ad uxor., knj. 1, br. 7, r. 2, CCL 1, 381.

88 Usp. Isti, De exhort. cast., br. 11, r. 1, CCL 2, 1030–1031.

89 Usp. Isti, De monog., br. 3, rr. 2–3, str. 1231.

spodin je izjednačio s preljubom. Zbog toga je djevičanstvo glavna svetost jer nema nikakve srodnosti sa silovanjem ili preljubom.⁹⁰

1.1.7. Druga ženidba

Crkveni pisci prvih vremena općenito manje cijene drugu ženidbu. Stoga nije čudno ako se i u Tertulijanovim spisima susrećemo s takvim gledanjem. Njegov nauk o ponavljanju ženidbe nije bio uvijek jednak. Među svim pitanjima o ženidbi o kojima govori i raspravlja prvo mjesto zauzima pitanje druge ženidbe.

1.1.7.1. U početnom razdoblju svoje spisateljske djelatnosti do godine 206. priznaje dopuštenost sklapanja druge ženidbe kad tumači Apostolove riječi kojima propisuje da se druga ženidba, ako se sklapa, mora sklopiti u Gospodinu: »Žena je vezana dokle živi njezin muž. Umre li muž, slobodna je: za koga hoće neka se uda, samo u Gospodinu« (1 Kor 7, 39), to znači, treba da se uda za kršćanina. Apostol ne propisuje nikakav drugi oblik za sklapanje nove ženidbe osim toga da se sklopi u Gospodinu. Samo uz taj uvjet dopušta štetu za suzdržljivost. Taj oblik je zakon koji zapovijeda, savjetuje, nalaže, sokoli, moli i prijeti.⁹¹

1.1.7.2. Od godine 206. i dalje tvrdi da dopuštenje druge ženidbe dolazi od Božjeg pripuštenja ili popustljivosti, a ne od Božje volje.⁹² Apostol dopušta druge ženidbe po ljudskoj uvidavnosti (*ab humano consilio*) i nema za to uporišta u Božjoj zapovijedi.⁹³

Tertulijan postojano odvrća od sklapanja nove ženidbe, a razlozi kojima se služi mogu se sažeto navesti ovako: Sv. Pavao također oženjene odvrća od služenja ženidbom. Ako oni koji su oženjeni treba da ostave ono što imaju, koliko li je više neoženjenima i neudatima zabranjeno ponavljati ono što nemaju?⁹⁴ Druga ženidba ima sumnjiv razlog svoje dopuštenosti, zato je naime bolje ženiti se ili udavati, jer je gore izgarati.⁹⁵ Iz ovoga druga ženidba nije dobra, ako se u usporedbi sa zlom mora reći da je dobra. Radije treba reći da je ona vrsta nižega zla, koje u sjeni većega zla stječe naziv dobra.⁹⁶ A ako se ipak dopušta, iz toga se ne smije zaključivati da je druga ženidba dobra. Jer Apostol kaže: »'Sve mi je dopušteno!' Ali — sve ne koristi« (1 Kor 6, 12). A ono što ne koristi, zar se može reći da je dobro?⁹⁷

90 Usp. Isti, *De exhort. cast.*, br. 9, rr. 1–4, str. 1027–1028; *De virgin. velandis*, br. 11, r. 3, str. 1220.

91 Usp. Isti, *Ad uxor.*, knj. 2, br. 1, r. 1. 3–4, CCL 1, 383–384; br. 2, rr. 3–5, str. 385.

92 Usp. Isti, *De exhort. cast.*, br. 3, rr. 1–7, CCL 2, 1018–1020.

93 Usp. Isti, tamo, br. 4, rr. 1–4, str. 1020–1021.

94 Usp. Isti, *Ad uxor.*, knj. 1, br. 5, r. 4, CCL 1, 379; br. 6, r. 1, str. 379–380; *De exhort. cast.*, br. 4, r. 3, CCL 2, 1021; *De monog.*, br. 3, r. 2, str. 1231; *De cultu feminarum*, gl. 9, br. 6, SCh 173, 140.

95 Usp. Isti, *Ad uxor.*, knj. 1, br. 3, rr. 3–4, CCL 1, 375–376.

96 Usp. Isti, *De exhort. cast.*, br. 3, rr. 6–10, CCL 2, 1019–1020.

97 Usp. Isti, *De exhort. cast.*, br. 8, r. 1–2, str. 1026; *De monog.*, br. 3, rr. 3–5, str. 1231–1232.

Apostol ni svojevoljno ni istinski ne dopušta drugu ženidbu, drugo je što on želi,⁹⁸ jer u onome što nakon toga govori, samoga sebe opoziva, ako ne baš formalno, a ono ipak ekvivalentno, jednakovrijedno.⁹⁹

Druga ženidba je zloraba popustljivosti ili pripuštenja.¹⁰⁰ Tko se tom popustljivošću služi, radi protiv Božje volje, hoteći imati ono što Bog ne želi da ima: kad bi Bog to želio, ne bi oduzeo prvu ženidbu.¹⁰¹

Tjelesna požuda nije dovoljan razlog za sklapanje druge ženidbe, Božji sluge moraju suzbijati tu požudu, kao što se odriču i bludnosti i častoljublja.¹⁰²

Želja za potomstvom ne opravdava stupanje u drugu ženidbu jer potomstvo je ponajvećma neugodno i pogibeljno za vjeru. Kršćanin mora biti brižljiv za duhovni napredak i hititi prema onom, što će trajno ostati, a ne za zemaljsko potomstvo.¹⁰³

Štete od druge ženidbe veće su od šteta prve i jedine ženidbe,¹⁰⁴ smanjuju vjeru, smetaju svetosti, a to izjavljuje crkvena stega i Apostolov propis, kada dvobračnicima ne dopušta predsjedati, kada ne dopušta udovicu uvrštavati u popis ako je imala više od jednoga muža.¹⁰⁵

Pomoć u kućnim potrebama ne čini potrebnima drugu ženidbu jer može se uzeti neka duhovna supruga između posvećenih udovica — lijepa vjerom, snabdjevena siromaštvom, primjerena dobi. Bogu je drago da netko ima i više ovakvih suprugaa.¹⁰⁶

Svi imamo pravo svećenika (*ius sacerdotis*); treba dakle da obdržavamo i svećeničku stegu, a svećenicima se nije dopušteno dvaput ženiti.¹⁰⁷

1.1.7.3. Tertulijanovo naučavanje o drugoj ženidbi od godine 213. nadalje Tertulijan, kad zastupa zabranu sklapanja druge ženidbe, smatra da se drži sredine između dviju krajnosti: »Krivovjerci ženidbu odbacuju, a psihici je nameću. Krivovjerci se nijednom ne žene i ne udaju, a psihici se žene, ali ne samo jedanput«. ¹⁰⁸

Svoje stajalište nastoji potkrijepiti razlozima:

Ukidanje druge ženidbe nikoga ne smije čuditi ili mu izgledati strano jer kad bi uopće svaka ženidba bila zabranjena, radilo bi se samo o ukidanju zla koje se pripušta (*suppressio mali tolerati*).¹⁰⁹

98 Usp. Isti, *De exhort. cast.*, br. 4, rr. 3–4, str. 1021.

99 Usp. Isti, tamo, rr. 2–3, str. 1021.

100 Usp. Isti, tamo, br. 9, rr. 4–5, str. 1028.

101 Usp. Isti, tamo, br. 2, rr. 1–2, str. 1016.

102 Usp. Isti, *Ad uxor.*, knj. 1, br. 4, rr. 2–3, CCL 1, 377.

103 Usp. Isti, tamo, br. 5, rr. 1–4, str. 378–379.

104 Usp. Isti, tamo, br. 7, r. 3, str. 381; *De exhort. cast.*, br. 9, r. 4, CCL 2, 1028; br. 11. r. 1, str. 1030–1031.

105 Usp. Isti, *Ad uxor.*, knj. 1, br. 7, r. 4, CCL 1, 381.

106 Usp. Isti, *De exhort. cast.*, br. 12, rr. 1–2, CCL 2, 1031–1032.

107 Usp. Isti, tamo, br. 7, rr. 2–5, str. 1024–1025.

108 Isti, *De monog.*, br. 1, r. 1, str. 1229.

109 Usp. Isti, tamo, br. 3, r. 1, str. 1230–1231.

Druga ženidba nije dobra jer ju je Apostol dopustio natjeran nužnošću; svom svojom voljom stoji uz suzdržljivost.¹¹⁰

Druga se ženidba prosuđuje kao preljub, a to se dokazuje time što je Krist Gospodin, kada je Samarijanki rekao da je živjela s pet muževa i da joj čovjek s kojim sada živi nije muž, pokazao da je svaki prekobrojni muž preljubnik.¹¹¹

Osim toga, i sami pojmovi ženidbe i preljuba naznačuju srodnost druge ženidbe s preljubom. Prema Tertulijanu: »Ženidba je, kada Bog spaja dvoje u jedno tijelo, ili je zapečatio spajanje onih koji su se spojili u jedno tijelo. Preljub je kada se na bilo koji način s dvoma rastavljenima miješa drugo, dapače strano tijelo, o kojem se ne može reći: »Evo kosti od mojih kostiju, mesa od mesa mojega« (Post 2, 23).¹¹² Po ženidbi dvoje postaju jedno tijelo tako da više ne može nastati novo jedinstvo dvojeg u jedno tijelo, nego broj raste u troje, a to je ukidanjem otpusnoga pisma zabranjeno.

Smrt se pribraja drugim razlozima koji dopuštaju razdvajanje ženidbenih drugova; no kako ovi razlozi ne omogućuju stupanje u drugu ženidbu, tako je i s razdvajanjem zbog smrti; dapače smrt je razlog koji je manji od drugih razloga, koji u sebi sadrže neko zlodjelo, a smrt nije nikakvo pokojnikovo zlodjelo (113).¹¹³

Nadživjeli suprug mora čuvati vjernost koju je dao pokojnom suprugu, kao što je i preminuli obdržava na onaj način na koji može.¹¹⁴

Tertulijan ne taji teškoće koje protiv njegova mišljenja nastaju iz Pavlovihi riječi, osobito iz onih kojima kaže: »Žena je vezana dokle živi muž njezin. Umre li muž, slobodna je: za koga hoće neka se uda, samo u Gospodinu« (1 Kor 7, 39). Priznaje da iz sadržaja riječi ne može izravno dokazati svoje mišljenje, zato se utječe promatranju okolnosti u kojima su te riječi napisane i osoba za koje su napisane. Pretresajući druga Apostolova načela i rasuđujući druga mjesta u Apostolovim spisima, zaključuje da navedene riječi imaju drugi smisao, a ne onaj koji im katolici pridaju. Cilj sve Apostolove djelatnosti bio je taj da se sve obnovi u Kristu. Stoga Apostol naučava da je naše sjeme u Izaku koji se jedanput ženio, i sav raspored Crkve gradi na jednobračnosti: pa tako i one koji se nalaze u ženidbi odvrća od ženidbe. Kad je tome tako, kako se može razumno pretpostavljati da Apostol one koji su po smrti izašli iz ženidbe opet zove u ženidbu. Tertulijan tumači navedene Apostolove riječi tako da one vrijede za one ženidbene drugove, koji su još prije krštenja sklopili ženidbu i po smrti izgubili ženidbenog druga, da nakon krštenja mogu ući u novu ženidbu jer se smatra da naš život počinje od vjere, to jest od krštenja.¹¹⁵

110 Usp. Isti, tamo, rr. 2–6, str. 1231–1232.

111 Usp. Isti, tamo, br. 8, r. 7, str. 1240.

112 Usp. Isti, tamo, br. 9, rr. 4–7, str. 1241–1242; br. 15, r. 1, str. 1250.

113 Usp. Isti, tamo, br. 10, rr. 1–3, str. 1242.

114 Usp. Isti, tamo, rr. 7–8, str. 1243–1244.

115 Usp. Isti, tamo, br. 11, rr. 4, 9, str. 1244–1245.

Iz obveze crkvenih službenika da obdržavaju zakon jednobračnosti izvodi se obveza za sve da taj zakon drže jer se crkveni službenici izabiru od laika. Kad laike ne bi obvezivao zakon jednobračnosti, odakle bi se izabirali crkveni službenici.¹¹⁶

Naposljedku Tertulijan se poziva na novo proroštvo, koje je Bog nedavno dao svojoj Crkvi po Paraklitu: i kao što je Krist Gospodin ukinuo otpusno pismo koje je dopustio Mojsije, tako je sada Paraklit ukinuo dopuštenje koje je dao Apostol.¹¹⁷

Tako Tertulijan konačno zabacuje drugu ženidbu kao nedopuštenu i taj nauk ujedinjen s Montanovim proroštvom naviješta kao znak razlikovanja od katoličkog nauka.¹¹⁸

Ne može se ne vidjeti snaga razloga, koje Tertulijan navodi u prilog svojem uvjerenju. Izgleda da se može priznati i dobra vjera i nakana koje su ga vodile u borbi za duhovno dobro kršćana. Njegovi spisi odišu velikim pouzdanjem u djelovanje božanske milosti, koju svaki gorljivi kršćanin dobiva. Njegova djela sadrže uzvišen pojam ženidbe. Ženidba, naime, ako se sklapa, stvara prisno i čvrsto jedinstvo duha i tijela, koje se nikada savršeno ne razdvaja i kao da na način neizbrisiva biljega supruge opećaćuje. Iz toga je očito da prema načelu jednosti ženidbe nema nikakva mjesta za drugu ženidbu.

Premda je Tertulijan poznavao nauk Katoličke crkve o dopuštenosti sklapanja nove ženidbe, ipak su se crkveni pisci, pa i oni prije njega, osobito apologete, izražavali slično o novoj ženidbi. Poslije Tertulijana će i neki pisci velikog ugleda, npr. sv. Ivan Zlatousti,¹¹⁹ sv. Ambrozije¹²⁰ i sv. Jeronim¹²¹ izricati stroga mišljenja o novoj ženidbi.

Izvori:

Spisi Kvinta Septimija Florencija Tertulijana:

Ad uxorem libri duo, izd. A. KROYMANN, CCL 1 (1954), 371–394.

Adversus Marcionem libri quinque, izd. A. KROYMANN, CCL 1 (1954), 437–726.

Adversus Valentinianos, izd. A. KROYMANN, CCL 2 (1954), 751–778.

Apologeticum, izd. E. DEKKERS, CCL 1 (1954), 77–171.

De anima, izd. J. H. WASZÍNK, CCL 2 (1954), 779–869.

De carne Christi, izd. A. KROYMANN, CCL 2 (1954), 871–917.

De cultu feminarum, izd. Marie TURCAN, Sch 173 (1971), str. 88–171.

De exhortatione castitatis, izd. A. KROYMANN, CCL 2 (1954), 1013–1035.

De habitu muliebri, izd. Marie TURCAN, Sch 173 (1971), str. 42–87.

116 Usp. Isti, tamo, br. 12, rr. 1–5, str. 1247–1248.

117 Usp. Isti, tamo, br. 14, rr. 3–4, str. 1249.

118 Usp. Isti, De extasi, str. 1334; De pudicitia, br. 1, r. 20, str. 1283.

119 Usp. Stanislav KOS, Ženidba kao put spasenja u spisima svetog Ivana Zlatoustoga, 8. 3., u OŽ 58, (2003), 69–70.

120 Usp. Isti, Ustanova ženidbe u spisima sv. Ambrozija, u OŽ 54, (1999), 572–573.

121 Usp. Isti, Kršćanska ženidba u mišljenju i naučavanju svetog Jeronima, u OŽ 57, (2002), 388–390.

De ieiunio adversus psychicos, izd. A. REIFFERSCHIED — G. WISSOVA, CCL 2, (1954), 1255–1277.

De monogamia, izd. E. DEKKERS, CCL 2 (1954), 1229–1253.

De oratione, izd. G. F. DIERCKS, CCL 1, 255–274.

De praescriptione haereticorum, izd. R. F. REFOULE, CCL 1 (1954), 185–224.

De pudicitia, izd. E. DEKKERS, CCL 2 (1954), 1279–1330.

De resurrectione carnis, izd. A. KROYMANN, CCL 2 (1954), 919–1012.

De virginibus velandis, izd. E. DEKKERS, CCL 2 (1954), 1209–1226.

1.2. *Minucije Feliks*

Marko Minucije Felix malo poslije god. 175. napisao je apologiju u obliku dijaloga pod naslovom 'Octavius'. Suprotstavlja ćudoređe kršćana ćudoređu pogana. Kršćanski nauk čovjeka preporuča i sav njegov život i ženidbeno zajedništvo uzdiže u viši red. Kršćani se rado povezuju vezom jedne ženidbe; željtu za stvaranjem i rađanjem djece imaju jednu ili nijednu, a mnogi obdržavaju doživotno djevičanstvo neokaljanoga tijela i toliko su daleko od nečiste požude, da se nekoji stide i čiste povezanosti (122).¹²²

1.3. *Sveti Ciprijan*

Sveti Tascije Cecilije Ciprijan odlikovao se je govorništvom i mučeništvom¹²³, rođen je oko 210., za biskupa u Kartagi izabran je god. 249., još dok je bio neofit.

Ženidba je bila dopuštena ne samo u prva vremena, kada je prvim nalogom zapovjedbno: 'rastite i plodite se', nego je dopuštena i sada, kada druga riječ savjetuje suzdržljivost.¹²⁴ Ženidba se ubraja u dobrobiti.¹²⁵

Ženidba je prva Božja naredba po kojoj smo se, dok je svijet bio još neobrađen i prazan, rasplodivali i rasli za raširenje ljudskoga roda.¹²⁶

Ženidba je ustuk nesuzdržljivosti ukoliko netko ne može ili ne želi ustrajati u djevičanstvu, pa je bolje da se ženi ili udaje, nego da svojim grijesima padne u oganj.¹²⁷

U djelu 'Testimoniorum libri tres ad Quirinum' sv. Ciprijan donosi riječi svetoga Pavla o pravno–moralnim odnosima među supruzima: o ženidbenom dugu i o stalnosti ženidbenoga zajedništva (Usp. 1 Kor 7, 1–7. 10–12. 32–34).¹²⁸

122 Usp. MINUTIUS F., Octavius, br. 31, izd. Carolus HALM, CSEL 2 (1867), 45.

123 Usp. S. HIERONYMUS, Epistola 70 ad Magnum, br. 3, izd. Isidorus HILBERG vol. I, CSEL 54 (1910), 703.

124 Usp. S. CYPRIANUS, De habitu virginum, br. 23, izd. G. HARTEL, CSEL 3/1, 203–204.

125 Usp. Isti, De bono patientiae, br. 20, str. 411–412.

126 Usp. Isti, De hab. virg., br. 23, str. 203.

127 Usp. Isti, Epistola 4, br. 2. 4., CSEL 3/2, 474. 476; Testimoniorum, knj. 3, br. 32, CSEL 32/1, 144–145; De hab. virg., br. 20, str. 201.

128 Usp. Isti, Testim., knj. 3, br. 32, str. 144–146; br. 62, str. 166–167; br. 90, str. 175.

Sv. Ciprijan je skupio izreke Svetoga pisma, kojima dokazuje izvrsnost djevičanstva¹²⁹ i kori djevice koje, iako su se odrekle ženidbe, ipak rado prisustvuju vjenčanjima.¹³⁰ Djevice traže bolje stanove u nebeskoj domovini.¹³¹

Ženidba je znamen sjedinjenja Krista sa Crkvom i iz tog se sjedinjenja rađaju duhovna djeca.¹³²

Posvećenim djevicama u svojim pobudnicama na postojanost i ustrajnost govori o nevoljama i teškoćama koje nastaju iz stvaranja i rađanja djece i iz podložnosti mužu.¹³³

S obzirom na sklapanje nove ženidbe sv. Ciprijan ponavlja Apostolove riječi prema kojima je udovicama nakon muževe smrti dopušteno sklopiti novu ženidbu.¹³⁴

Sv. Ciprijan ništa nova ne nadodaje nauku svoga učitelja Tertulijana, ali ne usvaja njegovu odvratnost od sklapanja nove ženidbe.

1.4. Novacijan

Dok osuđuje drugu ženidbu, prvu hvali. Ženidba je Stvoriteljevo djelo,¹³⁵ povezanost stidljivosti (*coniunctio pudicitiae*) i nagodba Božjega saveza (*pactum divini foederis*)¹³⁶ i uređenje koje se ravna određenim zakonima, dok su djevičanstvo i suzdržljivost izvan svakog prava (*extra omne ius*).¹³⁷ Ženidbeni zakoni i veze tako su sveti da za njihovu zaštitu i obranu treba žrtvovati i svoj život, a što Sveto pismo potvrđuje primjerom Suzane (Usp. Dan 13, 1–64).¹³⁸

Djevičanstvo svojim savršenstvom daleko nadvisuje ženidbu. Djevičanstvo nema djece, nego, što je više, ima necijenjenje djece; nema plodnosti, ali nema ni sirotovanja, gubitka djece (*orbitas*). Djevičanstvo je sloboda, nema muža za go-spodara, slobodno je od svih navezanosti.¹³⁹

Pristalice Novacijana nazivaju se također Katari. Oni su mogli, prema propisu Nicejskog sabora, biti primljeni u Katoličku crkvu samo tako da između ostaloga prije obećaju da će crkveno općiti s dvobračnicima i onima koji su u progonu otpali od vjere, a koji su se obratili.¹⁴⁰

129 Usp. Isti, tamo, br. 32, str. 1454–146; br. 62, str. 166–167.

130 Usp. Isti, *De hab. virg.*, br. 18, str. 200.

131 Usp. Isti, tamo, brr. 22–23, str. 202–204.

132 Usp. Isti, *Testim.*, knj. 2, br. 19, str. 85–87; *De catholicae Ecclesiae unitate*, br. 6, str. 214.

133 Usp. Isti, *De hab. virg.*, br. 22, str. 202; br. 17, str. 199.

134 Usp. Isti, *Testim.*, knj. 3, br. 62, str. 166–167.

135 Usp. NOVATIANUS, *De Trinitate*, gl. 10, ML 3, 929C.

136 Usp. Isti, *De bono pudicitiae*, br. 4, izd. GULIELMUS HARTEL CSEL 3/3 (1871), 16; br. 5, str. 16–17.

137 Usp. Isti, tamo, br. 7, str. 18.

138 Usp. Isti, tamo, br. 9, str. 20–21.

139 Usp. Isti, tamo, br. 7, str. 18–19.

140 Usp. Charles Joseph HEFELE — M. LECLERCQ, *Histoire des Conciles*, 1, can. 8, str. 576–587; Usp. S. EPIPHANIUS, *Panarion, Haeresis 59*, GCS 51, 363–379; E. AMANN, *Novatien et Novatianisme*, in *DTC* 11/1, st. 816–849.

1.5. Arnobije

Arnobije u djelu 'Adversus nationes', napisanom prije god. 311., malo se dotiče ženidbe. Bog je oblikovao različite spolove, da bi po tjelesnom združenju i po ženidbi nepostojana i propadljiva tjelesna stvar trajala obnavljanjem stalne zamjene (successionis perpetuae innovatione duraret).¹⁴¹ Ženidba je sveta stvar, a rugati joj se ili je ismijavati, ubraja se u teža zla.¹⁴²

1.6. Laktancije

Lucije Cecilije Firmijan Laktancije, Arnobijev učenik, rođen oko 250. god., obratio se na kršćansku vjeru oko 300. U svojim djelima rječito zagovara čuvanje ženidbene vjernosti.

Nema drugog razloga za razliku spolova i za usađenu pohotu, nego samo stvaranje i rađanje potomstva.¹⁴³ Bog svojim zakonom, jednakim pravom spaja dvoje u ženidbu, to jest u jedno tijelo.¹⁴⁴ Ne može se reći da je to ženidba ako jedna žena ima više muževa, nego se ova naziva ili bludnica ili preljubnica.¹⁴⁵ Ženidba je savez, zakonita ložnica (legitimus torus) unutar kojega treba obuzdati pohotu (libido cohibenda), u kojoj, premda je žestoka, ipak nema krivnje.¹⁴⁶ Zakon napose nalaže čuvanje bračne vjernosti i osnažuje čvrstoću ženidbenog veza.¹⁴⁷ Prema javnom pravu samo je ona žena preljubnica koja ima drugoga, dok je muž, iako ima više žena, slobodan od zlodjela preljuba, ali to nije tako prema Božjim zakonima.¹⁴⁸ Laktancije ističe značenje ženidbe kao ustuka požudi, tako se naime oduzima isprika za bludničenje, preljub i za svaki drugi oblik bludnosti.

1.7. Pseudo-Ciprijan

Svetom se Ciprijanu nekada pripisivao spis 'De singularitate clericorum'. Glavni predmet ovoga djela bio je suzbijanje zajedničkog stanovanja neoženjenih klerika sa ženama. U tom se djelu govori da je Bog ustanovio ženidbu i da spaja zaručnike.¹⁴⁹ Ženidba odgovara naravi,¹⁵⁰ ona je zakonito i korisno sjedinjenje koje nosi sa sobom vlastite službe i zahtjeva zajedničko stanovanje.¹⁵¹ Samo se u ženid-

141 Usp. ARNOBIUS, Adv. nationes, knj. 3, br. 8, izd. A. REIFFERSCHIED, CSEL 4 (1875), 117.

142 Usp. Isti, tamo, knj. 2, br. 45, str. 84; br. 1, str. 47.

143 Usp. LACTANTIUS, Divinae institutiones, knj. 1, br. 8, izd. Samuel BRANDT, CSEL 19 (1890), 30; br. 16, str. 61–63; knj. 2, br. 12, str. 155; knj. 6, br. 23, str. 567; Institutionum epitome, br. 6, str. 680; De officio Dei, br. 12, izd. Samuel BRANDT, CSEL 27 (1893), 46; br. 13, str. 47.

144 Usp. Isti, Div. instit., knj. 6, br. 23, CSEL 19, 568.

145 Usp. Isti, tamo, knj. 4, br. 3, str. 281.

146 Usp. Isti, tamo, knj. 2, br. 9, str. 145.

147 Usp. Isti, Inst. epit., br. 8, str. 748.

148 Usp. Isti, Div. instit., knj. 6, br. 23, (rr. 24–25), ML 6, 719.

149 Usp. Ps. — CYPRIANUS, De singul. cleric., brr. 6. 25. 30, izd. Gulielmus HARTEL CSEL 3/3 (1871), 179. 201. 206.

150 Usp. Isti, tamo, br. 25, str. 201.

151 Usp. Isti, tamo, brr. 6. 10, str. 179. 184.

bi zakonito dovodi žena.¹⁵² Ženidba je savez i vez, koji stvara velike neprilike i teškoće.¹⁵³ Provođenje ženidbenih želja ne usređuje ženidbene drugove.¹⁵⁴ Ženidbeni drugovi mogu se rastaviti zbog suzdržljivosti.¹⁵⁵

1. 8. Pisac spisa 'De duplici martyrio' govori o rumenilu i stidu (de rubore) koji se spuštaju na lica vjernika kad god čuju da je neka djevica, koja se je za Krista zaručila, ispala iz anđeoskog zajedničkog stanovanja (contubernium) i odmetnula se je u bludništvo ili u ženidbu.¹⁵⁶

2. *Latinski crkveni pisci poslije Nicejskog Sabora*

2.1. *Biskupi*

2.1.1. Sveti Zenon, biskup veronski od god. 362. do 380. borio se govorima i spisima protiv arijanizma.

Ženidba je zakonita stvarnost u kojoj pohota nalazi zakonitu upotrebu.¹⁵⁷ Ženidba se s djevičanstvom i udovištvom ubraja u puteve spasenja.¹⁵⁸

Čistoća je u djevicama sretna, u udovicama hrabra, u ženidbi vjerna, u svećenicima čista, u mučenicima slavna, u anđelima jasna, a u svima je kraljica.¹⁵⁹ Ženidba je sveti bračni jaram (nuptiale sanctissimum iugum),¹⁶⁰ a žena je mužu bračna utjeha (coniugale solamen).¹⁶¹

Sv. Zenon raznoliko govori o ženidbi kao o ustuku požudi. Nakon što djevicu i udovicu bodri na prihvaćanje suzdržljivosti, poziva ih: »Izaberi što god hoćeš, ustuk ili zdravlje«¹⁶² i kori one, koji ostaju bez žene iz želje da mogu griješiti slobodnije, pa sebi pribavljaju nesigurne i nečasne bludne dražesti.¹⁶³

Stvaranje i rađanje djece u govoru sv. Zenona nešto je na što se misli kad se govori o ženidbi, po čem se djevičanstvo razlikuje od ženidbe, jer »udata razmišlja kako da se sviđi mužu, a djevica, kako da se sviđi Bogu... udata se raduje djeci, djevica se ne boji gubitka djece. Udata se hrani cvatućim dražestima djece i svakodnevno uživa u rastu mladica; a djevica ne nosi teret trudne mrzosti kroz devet

152 Usp. Isti, tamo, br. 7, str. 180.

153 Usp. Isti, tamo, brr. 6–7. 10, str. 179–180. 184.

154 Usp. Isti, tamo, br. 10, str. 184.

155 Usp. Isti, tamo, brr. 30–31, str. 206–207.

156 Usp. De duplici martyrio, br. 33, izd. GULIELMUS HARTEL CSEL 3/3 (1871), 243.

157 Usp. S. ZENO, Tractatus I, 4 De pudicitia, br. 4, ML 11, 299; Tract. II, 12 De Abraham, br. 1, st. (stupac) 426.

158 Usp. Isti, Tract. I, 14 De spirituali aedificatione domus Dei, br. 5, st. 361; 6 De patientia, br. 8, st. 317–318.

159 Usp. Isti, tamo, 6 De patient., br. 8, st. 317–318.

160 Usp. Isti, tamo, 10 De avaritia, brr. 3–4, st. 335; 15 De triplici genere sacrificiorum, br. 6, st. 366–367.

161 Usp. Isti, tamo, 12 De spiritu et corpore, br. 1, st. 338.

162 Isti, tamo, 5 De continentia, br. 1, st. 302.

163 Usp. Isti, tamo, 4 De pudic., br. 4, st. 299.

mjeseci, ne uznemiruje se zbog nesigurna poroda i za zdravlje roditeljice i rođenoga, ne uzdiše nijednog trenutka zbog raznovrsnih briga.«¹⁶⁴ Ženidba se ne osuđuje, nego se djevičanstvu kao boljemu daje prednost.¹⁶⁵ Majka Krista Gospodina udala se je i rodila i uvijek je ostala djevica.¹⁶⁶

S. Zenon burno odvrća od sklapanja ženidbe s nekrštenima, jer gnjusna je ženidba u kojoj žena ne smije činiti ono što se mužu sviđa: no mnogo je gore ako se sviđi mužu kojem se bez svetogrđa ne može svidjeti.¹⁶⁷

Dругu ženidbu doduše ne smatra zabranjenom, ali se svom dušom zalaže da udovce i udovice predobije za suzdržljivost. Apostol, naime već i prvu ženidbu obuzdava (Usp. 1 Kor 7, 29. 31). »Jesi li izgubila dobrog ili zločestog muža? Ako si izgubila zločestog i želiš se udati, zaslužila si da te još gori udara. Ako si izgubila dobrog, čuvaj pečat vjernosti: nije zaslužio da trpi nepravdu onaj kojem pružaš dobro svjedočanstvo. Nisi li ti ona, koja si izloženo tijelo supruga oprala, poljupcima otrla... ti koja si tada svojim jaucima prodirući u samo nebo vikala da poslije takvoga muža ne ćeš moći živjeti nijednoga trenutka?... Nakon svega toga ako se želiš udati, onda si sve ono lagala.«¹⁶⁸

Crkva je Kristova zaručnica, koja nakon udaje trajno ostaje djevica rađajući sve vjernike na nadnaravni život.¹⁶⁹

2.1.2. Sveti Hilarije Petavijski (oko 313–368) biskup i crkveni naučitelj, odvažan je borac za pravovjerje na Zapadu protiv arijanizma.

Bog je začetnik ženidbe¹⁷⁰ i želi da se ljudi njom umjereno služe.¹⁷¹ Nekome oduzeti pravo sklapanja ženidbe ubraja se među teške kazne.¹⁷² Hvali se jedna jedina ženidba,¹⁷³ i u njoj treba ostvarivati nadnaravna dobra tako, da više vrijedi ljubav prema Bogu i pravoj vjeri, nego ljubav prema ženi i djeci.¹⁷⁴ U Starom zavjetu, djeca kao plod ženidbe smatrala su se kao znak Božjega blagoslova; no ipak, ovo dobro bilo je i ostalo je čisto zemaljsko i nipošto nije bilo kao plaća za strah Gospodnji, jer Abraham, poglavica vjere i Božjega straha dugo je ostao bez djece, a blaženo djevičanstvo ostat će zauvijek bez djece. Kakvo je to blaženstvo, koje bijaše svecima uskraćeno, grješnicima uobičajeno, a djevicama beznadno.¹⁷⁵

164 Isti, tamo, 5 De cont., br. 2, st. 302–303.

165 Usp. Isti, tamo, br. 1, st. 302.

166 Usp. Isti, tamo, br. 3, st. 303; Tract. II, 8 De Nativitate Domini, 2, br. 2, st. 413.

167 Usp. Isti, Tract. I, 5 De cont., brr. 8–9, st. 309–311.

168 Usp. Isti, tamo, br. 4, st. 303–305; br. 6, st. 306–307.

169 Usp. Isti, tamo, 4 De pudic., br. 1, st. 290–291; Tract. II, 14 De Iuda, br. 4, st. 436–439. — Usp. G. BARDY, Zenon de Verone, u DTC 15/3, 3685–3690.

170 Usp. S. HILARIUS, In Matthaicum commentarius, gl. 22, br. 3, ML 9, 1042.

171 Usp. Isti, Tractatus mysteriorum libri duo, knj. 1, br. 13 De Noe izd. A. FEDER CSEL 65 (1916) (ili: Jean–Paul BRISSON, Sch 19/1947), CSEL 65, 14.

172 Usp. Isti, Tractatus Psalmorum, Ps 136, br. 4, izd. Antonius ZINGERLE, CSEL 22 (1891), 726.

173 Usp. Isti, tamo, Ps 131, br. 24, str. 680–681; Ps 145, br. 6, str. 843.

174 Usp. Isti, tamo, Ps 118 Lit. 15 Samech, brr. 2–3, str. 487–489; Ps 138, br. 46, str. 776.

175 Usp. Isti, tamo, Ps 127, br. 7, str. 632–633.

Sv. Hilarije priznaje dopuštenost sklapanje nove ženidbe, jer je sv. Pavao poučio udovicu koja je po Zakonu slobodna, da se uda za drugoga, a da ne bude kriva za zlodjelo preljuba (Usp. Rim 7, 3) i ovaj primjer primjenjuje na Crkvu, koja se je nakon smrti Zakona združila s Kristom.¹⁷⁶

Majka Krista Gospodina nakon poroda prešla je u naziv supruge, ali ne postaje u vlastitom smislu supruga, jer je trajno ostala djevica.¹⁷⁷

Ženidba se ističe kao znamen sjedinjenja Krista i Crkve¹⁷⁸ i drugih sjedinjenja veće čvrstine.¹⁷⁹

2.1.3. Gaudencije iz Brescie, biskup, brani protiv manihejaca dostojanstvo i čestitost ženidbe. Manihejcima naime nije odvratna ženidbena stvar, nego više zakon, koji ne sjedinjuje mnogo žena s jednim mužem, ni jednu ženu s više muževa, nego jednu ženu s jednim mužem.

Bog je Adamu i Evi dao bračno dopuštenje riječima: »Plodite se i množite i napunite zemlju« (Post 1, 28). Krist Gospodin blagoslovio je slavljenje ženidbe, kad nije otklonio doći pozvan na svadbu, ipak je učio da je djevičanstvo bolje, jer se je radije udostojao roditi iz djevičanstva.¹⁸⁰

Ženidba je zakonito sjedinjenje, koje čini da onaj, tko se njom služi ne griješi¹⁸¹ i tako daje zakonito pravo služenja požudom.¹⁸²

Kad sv. Pavao govori: »Tko se oženi svojom djevicom, dobro čini, a tko se ne oženi, bolje čini« (1 Kor 7, 38) to nije rekao djevičanim roditeljima za koje se zna da ne mogu gospodariti tuđom slobodnom voljom, nego je Apostol svakom pojedinom čovjeku, muškoj i ženskoj osobi predložio izbor, da svoju djevicu, to jest, svoje tijelo koje je rođeno kao djevica, sačuva bilo netaknutosti bilo da ga preda u ženidbu.¹⁸³

2.1.4. Kromacije Akvilejski, biskup, tvrdi protiv Manihejaca koji niječu da ženidba potječe od Boga, da je Krist Gospodin, ukinuvši dopuštenje otpuštanja žena, uspostavio zapovjedi svoje stare uredbe. Određuje, naime da se čista ženidba čuva zakonom nerazrješivosti, pokazujući time da je On sam na početku postavio taj zakon.¹⁸⁴ Koji pak, pod izgovorom ljudskih zakona, otpuštajući žene, ali ne radi bludničenja, žele sklopiti druge ženidbe, teško se ogrješuju, dajući prednost ljud-

176 Usp. Isti, tamo, Ps 67, br. 7, str. 281–282.

177 Usp. Isti, In Matth. comment., gl. 1, br. 3, ML 9, 921–922.

178 Usp. Isti, tamo, gl. 19, br. 2, st. 1023–1024.

179 Usp. Isti, tamo, gl. 7, br. 6, st. 956; gl. 14, br. 7, st. 998; gl. 22, br. 3, st. 1042–1043.

180 Usp. GAUDENTIUS, Sermo 8 De Evangelii lectione 1, ML 20, 888.

181 Usp. Isti, tamo, st. 889–890.

182 Usp. Isti, Sermo 15 De diversis capitulis 5, st. 951.

183 Usp. Isti, Sermo 8, st. 888.

184 Usp. CHROMATIUS AQUILEIENSIS, Tractatus 10 in Evangelium S. Matthaei, gl. 5, br. 1, izd. A. HOSTE, CCL 9 (1957), 419.

skim zakonima pred Božjim. Otpustiti preljubnicu dopušteno je, jer se je učinila nedostojnom bračnog zajedništva s mužem.¹⁸⁵

2.1.5. Sveti Optat Milevitanski, biskup govori o zavjetovanju djevičanstva kao o ženidbi s Kristom. Ovo zavjetovanje je trajno valjano i čvrsto jer je Krist besmrtn.¹⁸⁶

Crkva je jedina Kristova zaručnica. Crkve krivovjercaca bludniče s drugima bez prava čestite ženidbe.¹⁸⁷

2.1.6. Filastrije biskup Brescie napisao je knjigu o krivovjercima.

Tacijan među ostalim proklinje rađanje ljudi i odbacuje zakonito pravo sklapanja ženidbe i ne priznaje da je to pravo Bog ustanovio.¹⁸⁸ Slično i Aerijani, koji se nazivaju i Enkratiti.¹⁸⁹ Neki u Galiji i Španjolskoj, slijedeći tragove gnostika i manihejaca svojim uvjerenjima razdvajaju ženidbe ljudi.¹⁹⁰

Neki, uzimajući povod u riječima proroka: »Evo, grješan sam već rođen, u grijehu me zače majka moja« (Ps 50, 7), misle, da je prorok htio reći, da je zakonito pravo ženidbe nepravednost i grijeh. Filastrije odgovara, da prorok nije ovdje govorio o naravnom rađanju, nego o prijestupu praroditelja. Oni su naime, nakon prestupanja zapovijedi i istjerani iz raja, rađali djecu. Prorok nije mogao za sebe reći da je u nepravednosti začet i u grijehu rođen, jer se je rodio zakonitim pravom. Ovo se naime ženidbeno pravo koje je Bog proglasio svaki dan hvali i uobičajeno se blagoslivlje.¹⁹¹

Čistoća, u kojoj su u Starom savezu živjeli Ilija, Elizej, Danijel, Jeremija, Ezdra, tri mladića i mnogi drugi bila je iznad zakona. A Bog je ženidbu dopustio po zakonu.¹⁹²

2.2. *Ambrosiaster*

Ime 'Ambrosiaster', dao je Erazmo Komentatoru poslanica svetoga Pavla. Komentar koji se je sve do Erazmovih vremena pripisivao svetom Ambroziju, pojavio se je u Rimu u vrijeme Damazova papinstva (366–384). Pisac je svjedok predau-gustinove egzegzeze tekstova sv. Pavla.¹⁹³

185 Usp. Isti, tamo, str. 420.

186 S. OPTATUS MILEVITANUS, *De schismate Donatistarum*, knj. 6, br. 4, izd. Carolus ZIWSA, CSEL 26 (1893), 149.

187 Usp. Isti, tamo, knj. 1, br. 10, str. 11.

188 Usp. FILASTRIUS, *Diversarum haereseon liber*, br. 48, izd. F. HEYLEN, CCL 9 (1957), 237.

189 Usp. Isti, tamo, br. 72, str. 247.

190 Usp. Isti, tamo, br. 84, str. 253–254.

191 Usp. Isti, tamo, br. 120, str. 283–284.

192 Usp. Isti, tamo, br. 110, str. 276.

193 Usp. F. A. A. CAYRÉ, *Patrologie et Histoire de la Théologie*, Tome premier, Paris 1953, 675–676.

2.2.1. Ženidba je dobra. Bog je začetnik ženidbe,¹⁹⁴ a to pokazuje i Krist Gospodin, koji, da se ne bi činilo kao da pobija djelo Boga i Oca svoga, udostojao se je pribivati ženidbi, dajući joj svjedočanstvo, da je Bog njezin začetnik i spasonosnim nalogom pokazao, da što je Bog spojio ne smije se ni zabranjivati ni razdvajati.¹⁹⁵ Prva se ženidba sklapa pod Božjim blagoslovom.¹⁹⁶

Ženidba se ne smije osuđivati, jer je Krist Gospodin Petru, koji je imao ženu, dodijelio među Apostolima prvenstvo.¹⁹⁷ A apostol Pavao za onoga, koji ima ženu, ako u ostalome obdržava zapovijedi, pokazuje da može i da mora postati svećenik. Kad bi ženidba bila nedopuštena, ne bi se dakako za grješnika reklo da mora postati svećenik.¹⁹⁸

Ženidba nije kazna za grijeh, jer je bila ustanovljena prije grijeha: »Ako je Gospodin tjelesno združenje osudio u slugama, zašto je dodao: 'Žudnja će te k mužu tjerati'. Nitko ono što osuđuje ne određuje za kaznu, jer kazna je dakako protivna onome što se osuđuje.«¹⁹⁹ Kazna za grijeh je bol, koji je nadodan porađanju, a ne sam način stvaranja i rađanja djece.²⁰⁰ Zabranjivanje ženidbe ne dolazi ni iz Staroga a ni iz Novoga zakona.²⁰¹ Marcion je zabranjivao ženidbu, jer je mislio da tijelo nije izgradio Bog, nego davao, i tvrdio da je duša zbog neke zablude došla u krajeve tmina u kojima je sada svijet.²⁰² A manihejci su odbijali ženidbu kao nešto protivno,²⁰³ suzdržavali su se od onoga što je dopušteno, a požudno činili ono što je nedopušteno.²⁰⁴

Ženidba je društvo koje odgovara ljudskoj naravi: »Stoga će čovjek ostaviti oca i majku da prione uza svoju ženu, i bit će njih dvoje jedno tijelo« (Post 2, 24). Da preporuči jedinstvo, dao je primjer jedinstva: da kao što su muž i žena jedno po naravi, tako se Krist i Crkva razumijevaju jedno po vjeri. I jer je u mužu i ženi jedna narav stoga se muž opominje da ljubi ženu kao samoga sebe.²⁰⁵ Ambrosiaster često ističe dopuštenost ženidbe.²⁰⁶

194 Usp. AMBROSIASTER, *Ad Corinthios prima*, gl. 7, r. 25, izd. Henricus Iosephus VOGELS, CSEL 81/2 (1968), 81.

195 Usp. Isti, *Liber quaestionum Veteris et Novi Testamenti*, Quaestio 127 *De peccato Aadae et Evae*, br. 7, izd. S. SOUTER, CSEL 50 (1908), 401.

196 Usp. Isti, *Ad Cor. I*, gl. 7, r. 40, CSEL 81/2, 90–91.

197 Usp. Isti, *Liber quaest.*, Qu. 127, br. 33, CSEL 50, 414.

198 Usp. Isti, tamo, br. 34, str. 414.

199 Usp. Isti, tamo, br. 29, str. 411; br. 28, str. 411.

200 Usp. Isti, tamo, br. 28, str. 411; br. 30, str. 412.

201 Usp. Isti, tamo, br. 9, str. 402.

202 Usp. Isti, tamo, br. 17, str. 406; *Ad Timotheum prima*, gl. 4, rr. 1–5, izd. H. I. VOGELS, CSEL 81/3 (1969), 271–273.

203 Usp. Isti, *Liber quaest.*, Qu. 127, br. 18, CSEL 50, 406–407; *Ad Tim. I*, gl. 4, rr. 1–5, CSEL 81/3, 271–273.

204 Usp. Isti, *Ad Cor. I*, gl. 7, r. 2, CSEL 81/2, 70–71.

205 Usp. Isti, *Ad Ephesios*, gl. 5, rr. 31–32, CSEL 81/3, 119.

206 Usp. Isti, *Ad Cor. I*, gl. 7, r. 2, CSEL 81/2, 70–71; r. 5, str. 71–72; r. 7, str. 73; rr. 27–29, str. 82–85; rr. 35–36, str. 88–89; r. 38, str. 89–90.

2.2.2. *Ženidba u pravnom djelokrugu.* Ženidba je zakon, jer udata se brine za svjetsko, kako da ugodi mužu (Usp. 1 Kor 7, 34). Svezana bračnim zakonom misli kako da ispuni pravo bračne dužnosti podložna svjetovnim potrebama.²⁰⁷ Zakon koji dopušta ženidbu nameće način koji treba održavati. Sigurno je da je slobodno imati ženu, ali bude li nevjerna, treba je odbaciti.²⁰⁸

Ženidbeni zakoni koje je utvrdio Apostol ograničuju samu upotrebu. Ako se uzima žena zbog stvaranja i rađanje djece, izgleda da nije dano mnogo vremena za samu upotrebu, jer prema zakonu, blagdanski dani, dani napredovanja i sam razlog začeca i rađanja nameću odricanje upotrebe.²⁰⁹

Ženidbu, što su je muž i žena sklopili prije krštenja, a poslije se je jedan od njih obratio na vjeru, treba čuvati, ako nekrštena stranka pristane na miroljubivo zajedništvo.²¹⁰ Ako li pak nekrštena stranka ne htjedne ostati u miroljubivu zajedništvu i rastane se, napušteni vjernik može, ako želi, sklopiti drugu ženidbu s vjernikom: »Brat ili sestra u takvim prilikama nisu vezani« (1 Kor 7, 15). To znači: Ne treba poštovati ženidbenu vjernost onoj stranci, koja ne poštuje Začetnika ženidbe. Nije valjana ni postojana ona ženidba, koja je bez čašćenja Boga. Zbog toga nije grijeh onomu, koji je napušten zbog Boga, ako se poveže s drugim. Vrijeđanje, naima Stvoritelja razrješuje pravo ženidbe s obzirom na onoga, koji je napušten, tako da ne bude optužen, ako se poveže s drugim. A nevjernik koji se rastao griješi i protiv Boga i protiv ženidbe zato što nije htio imati ženidbu u čašćenju Boga. Zato takvome ne treba čuvati ženidbenu vjernost, jer zato se je rastao, što nije htio čuti da je Bog začetnik ženidbe kršćana... Ne smije se ubrajati ona ženidba, koja je sklopljena izvan Božje odluke... Ako li pak oboje povjeruju, svojim poznavanjem i priznavanjem Boga potvrđuju ženidbu.«²¹¹

Ambrosiaster izriče nejednakost u ženidbenim stvarima između muža i žene. Žena je osoba niža po svojem položaju, ne po naravi,²¹² ipak je po naravnom zakonu podložna mužu.²¹³ Osim toga žena, ako se iz bilo kojeg razloga otpušta, ne može se za drugoga udati, dok muž, ako otpusti ženu koja je sagriješila, može uzeti drugu, jer zakon ne steže muža kao ženu. »Glava ženi je muž« (1 Kor 11, 3).²¹⁴ U Starom savezu svećenicima i levitima bilo je dopušteno imati žene za upotrebu, jer su bili mnogo vremena slobodni od svećeničkog služenja, mnogo vremena nisu provodili u hramu.²¹⁵ U Novom savezu službenici žrtvenika moraju se suzdržati

207 Usp. Isti, Ad Cor. I, gl. 7, r. 34, str. 87.

208 Usp. Isti, tamo, gl. 8, r. 13, str. 96.

209 Usp. Isti, tamo, gl. 7, r. 5, str. 72; — Usp. Rabanus MAURUS, Enarrationes in Epistulas Pauli, knj. 10, In Epist. 1 ad Cor., gl. 7, ML 112, 62–64. — Usp. Gracijanov Dekret, C. 4, C. 33, q. 4. — Ivo Decr. 6, 21; Ivo Pan. 8, 84. — Caes. 10, 53.

210 Usp. AMBROSIASTER, Ad Cor. I, gl. 7, rr. 12. 15, CSEL 81/2, 75–77.

211 Isti, tamo, r. 15, str. 77.

212 Usp. Isti, Ad Ephes., gl. 5, rr. 31–32, CSEL 81/3, 119.

213 Usp. Isti, tamo, rr. 22–24, ML 17, 420; Ad Colos., gl. 3, r. 18, CSEL 81/3, 199–200; Ad Tim. I, gl. 2, rr. 11–12, str. 263; Ad Cor. I, gl. 14, r. 34, CSEL 81/2, 163.

214 Usp. Isti, tamo, gl. 7, r. 11, str. 75. — Usp. Gracijan: C. 17, C. 32, q. 7.

215 Usp. Isti, Ad Tim. I, gl. 3, rr. 12–13, CSEL 81/3, 268–270.

od druge ženidbe, jer i ono što je dopušteno treba prezreti zbog uzvišenosti samo-ga reda, i jer oni, koji su željni svetoga služenja, moraju biti bolji od drugih.²¹⁶

2.2.3. Ciljevi ženidbe. Žena se uzima radi stvaranja i rađanja djece.²¹⁷ Ženidba je zakoniti ustuk požudi.²¹⁸ Zbog pogibelji za nesuzdržljivost, supruzi su uzajamno jedan drugomu dužnici, da se ne pruži prigoda za grijeh.²¹⁹ Apostol nalaže da se sastanu, nakon što su posvetili određeno vrijeme molitvi, da nesloga ne rodi bludnošću,²²⁰ da se ne dade prigoda za Sotoninu napast.²²¹ Komentator postojano potiče onoga, koji se ne može suzdržati, da uzme ženu, jer što korist tjelesnu želju stiskati, to jest dopušteno stvar prezirati i podavati se onom što je nedopušteno.²²²

2.2.4. Ženidba i dobra višega reda.

Ženidba i djevičanstvo. Djevičanstvo je bolje od ženidbe, jer ne zna za vremenite potrebe, za jauke rađanja i ujedno za gubitak djece.²²³ ali bolja je ženidba, nego djevičanstvo koje se zlo obdržava.²²⁴

Ženidba i obveza molitve. Pisac postojano zahtijeva prekid upotrebe ženidbe zbog molitve: »Ne uskraćujte se jedno drugome' (1 Kor 7, 5). Apostol to govori da im zažmuri u ženskoj stvari, da razdor ne rodi bludnošću. 'Osim po dogovoru, povremeno'. To jest, da se dogovorno suzdrže zbog zahvaljivanja. 'Da se posvetite molitvi'. Premda treba neprekidno moliti, i to razmatranje treba svaki dan obavljati, ipak, da se obavi molitva, nalaže da se također ovoj stvari povremeno posveti vrijeme, da se kod Boga stekne zasluga. Da bi se Bog smilovao, treba ga čistije zazivati. Premda je ženidba čista, ipak se treba suzdržati i od onoga što je dopušteno, da se lakše posvetimo molitvi«.²²⁵

Očekivanje skorog svršetka svijeta svjetuje, da se suzdržimo od rađanja mnoštva djece i da se više posvetimo molitvi i služenju Bogu.²²⁶ Ovoga se pravila moraju mnogo više držati oženjeni svećenici, koji moraju danju i noću moliti za povjeren im puk i moraju, jer su Božji djelatnici, biti čistiji nego drugi.²²⁷

2.2.5. Ženidbene sjene. Ženidba je svjetovna briga,²²⁸ koja donosi vremenite potrebe,²²⁹ nevolje, bolove materice, bolove rađanja, hranu djeci, gubitak djece.²³⁰

216 Usp. Isti, tamo, rr. 2–4, 12–13, str. 264–265, 268–270.

217 Usp. Isti, Ad Cor. I, gl. 7, r. 5, CSEL 81/2, 72.

218 Usp. Isti, tamo, r. 2, str. 70.

219 Usp. Isti, tamo, rr. 3–4, str. 71.

220 Usp. Isti, tamo, rr. 5–6, str. 71–72.

221 Usp. Isti, tamo, r. 5, str. 72.

222 Usp. Isti, tamo, r. 27, str. 83.

223 Usp. Isti, tamo, r. 26, str. 82; r. 34, str. 87; r. 38, str. 90.

224 Usp. Isti, tamo, r. 35, str. 88.

225 Usp. Isti, tamo, r. 5, str. 71–72.

226 Usp. Isti, tamo, r. 29, str. 84–85.

227 Usp. Isti, Ad Tim. I, gl. 3, rr. 12–13, CSEL 81/3, 268–270.

228 Usp. Isti, Ad Cor. I, gl. 7, r. 38 CSEL 81/2, 90.

229 Usp. Isti, tamo, r. 26, str. 82.

230 Usp. Isti, tamo, rr. 26, 28, str. 81–83.

Briga za ženu i djecu misao je svjetska,²³¹ teža i mučnija od drugih stvari na svijetu.²³² Posvećivati se božanskim stvarima i činiti ženinu volju: to je međusobno oprečno.²³³

2.2.6. Druga ženidba. Ambrosiaster ističe manju vrijednost druge ženidbe: »'Bit će ipak blaženija, ostane li onako, po mojem savjetu' (1 Kor 7, 40). Kad Apostol kaže 'neka se uda' (r. 39), govori po naravnom zakonu, premda je od Boga prva ženidba, a druga je ženidba dopuštena. Prva ženidba se slavi visoko pod Božjim blagoslovom, a druga je i ovdje sada bez časti, a dopuštena je zbog nesuzdržljivosti i jer obično mlađi padaju u udovištvo. I zbog toga dopušta drugu ženidbu«. ²³⁴ Druga ženidba je bolja nego sumnjivo udovištvo, bolje je naime brinuti se za svoju kuću, nego u tuđoj kući bludničiti: i korisnije je udati se, nego pod pokrivalom dobrog i svetog zvanja grješno živjeti.²³⁵ Nitko se s drugom ženom ne blagoslivlje.²³⁶

Izvori:

Spisi Ambrosiastera:

Ad Corinthios prima, izd. Henricus Iosephus VOGELS, CSEL 81/2 (1968), 3–194.

Ad Ephesios, izd. Henricus Iosephus VOGELS, CSEL 81/3 (1969), 71–126.

Ad Colossenses, izd. Henricus Iosephus VOGELS, CSEL 81/3 (1969), 167–207.

Ad Timotheum prima, izd. Henricus Iosephus VOGELS, CSEL 81/3 (1969), 250–294.

Liber Quaestionum Veteris et Novi Testamenti, izd. S. SOUTER, CSEL 50 (1908).

2.3. *Nepoznati latinski pisci poslije Nicejskog Sabora*

2.3.1. Pseudo–Hilarije ističe da je Bog ustanovio ženidbu ne za bestidnost (impudicitia), nego da pruži uslugu za rađanje djece.²³⁷ Pisac upozorava mlade, koji su prigrlili kršćansku vjeru, da ili uzmu žene, ili da se potpuno suzdrže: jer nijednu ženu nije dopušteno dotaknuti osim žene koja se dobije po Bogu (excepta uxore deifrice comparata).²³⁸

2.3.2. Pisac spisa 'Exhortatio ad sponsam Christi' (Pobudnica Kristovoj zaručnici) govori o ženidbi kao zakonitoj ustanovi, za koju se najveća većina ljudi opredjeljuje, tražeći utjehu supruga, milinu djece i drugih udobnosti sadašnjega života.²³⁹ Budući da je dopušteno sklopiti ženidbeno zajedništvo, pohvale su vrijedne one

231 Usp. Isti, tamo, r. 33, str. 86.

232 Usp. Isti, tamo, rr. 28–32, str. 83–86.

233 Usp. Isti, tamo, rr. 33–34, str. 86–87.

234 Isti, tamo, r. 40, str. 90–91.

235 Usp. Isti, Ad Tim. I, gl. 5, rr. 14–15, CSEL 81/3, 282–283.

236 Usp. Isti, tamo, r. 3, str. 278–279; gl. 3, rr. 12–13, str. 268–270.

237 Usp. Ps.–HILARIUS, Epistola seu Libellus, br. 6, ML 10, 737; br. 11, st. 743.

238 Usp. Isti, tamo, br. 14, st. 745.

239 Exhort. ad sponsam Christi, br. 2 ML 18, 77.

osobe, koje su se, radi Kristove ljubavi i slave nebeskoga kraljevstva, posvema odrekle tjelesnog sjedinjenja.²⁴⁰ Djevica je Kristova zaručnica i s njim je spojena duhovnom ženidbom;²⁴¹ mora se dobro čuvati, da se protiv Krista ne ogriješi preljubom,²⁴² jer što bi joj koristilo da je prezrela ono što bijaše dopušteno, a sada da vrši ono što je zabranjeno činiti.²⁴³ Djevici je mnogo lakše prezreti svijet i izbjeći grijeha, nego onima, koji su vezani ženidbenim vezama.²⁴⁴

Učenje o ženidbi u djelima svetog Ambrozija i svetog Jeronima obrađeno je u predašnjim godištimama.²⁴⁵

THE INSTITUTION OF MARRIAGE AS DEPICTED BY CHRISTIAN WRITERS IN LATIN BEFORE AUGUSTINE'S TIME

Stanislav KOS

Summary

Tertullian is one of the most prolific Christian writers of the second and third centuries to have written in the Latin language. In his works one can see in his evaluation of marriage the development from the orthodox toward the ambiguous. He was succeeded by a distinguished writer named Ambrosiaster. This paper examines also the works of other Christian writers in the Latin language. Saint Ambrose and Saint Jerome are not included as they were the objects of a previous study.

240 Usp. tamo, br. 7, st. 81.

241 Usp. tamo, br. 1, st. 77; br. 11, st. 85.

242 Usp. tamo, br. 18, st. 89–90.

243 Usp. tamo, br. 7, st. 82.

244 Usp. tamo, br. 4, st. 79; br. 10, st. 85.

245 Usp. Stanislav KOS, *Ustanova ženidbe u spisima sv. Ambrozija*, u OŽ 54 (1999) 551–576. — Usp. *Isti, Kršćanska ženidba u mišljenju i naučavanju svetog Jeronima*, u OŽ 57 (2002) 369–393.